

Rapport från lättvandrad naturguidning vid Gudöån, Långsjön och Tyresta 12 april 2018

Martina Kiibus

Den här guidningen hade inte kommit med vare sig i DN På Stan eller lokaltidningarna trots att jag skickade in underlag... Men – det kom i alla fall 12 glada deltagare denna soliga vårdag. Några hade hittat info via kommunens hemsida, andra via vänner och ytterligare ett gäng via program från tidigare guidningar. En kvinna gick med stavar / kryckor och kom med just för att det var en lättvandrad guidning. Två bodde utanför Tyresö, övriga var lokalinvånare.

Efter intro vid Modevillan i Gudö gick vi ner mot Gudö å, där första stoppet var den gamla torkladan. Berättade om tvätteriverksamheten på Södertörn och hur torkladorna och de gamla tvätterierna fungerade. Refererade till Fogelströms Barn av sin tid, där Lotten år 1889 tvättar i Hammarby sjö. Men i och med industrialismen och urbaniseringen flyttade tvätteriverksamheten ut från Stockholm och kom att koncentreras till Södertörn. Ett par som var nya förra guidningen sade sedan att det här var höjdpunkten på guidningen, de bodde i närheten men hade aldrig vetat om denna verksamhet.

Fortsatte vandra längs ån, stannade mitt på och pratade om själva ån, om Tyresåns sjösystem och om de alar som kantar ån. Innan vi lämnade ån stannade vi vid en grovstammig al och pratade om dess förmåga att göda marken med sina bakterier och att den därför inte får några höstfärger, om kottarna, om dess socklar som stabiliserar stränderna och motverkar erosion och att man använt albark för att färga fisknät och alträ till att göra masklådor.

Gick ut på en liten tallklädd häll i Långsjön, så karaktäristisk för Södertörns natur. Pratade om sprickdalslandskapet och hur det bildats. Berättade om Måndalsfortet på andra sidan sjön och den gamla försvarfronten korvlinjen från början av 1900-talet, där fortet låg längs dessa vattenfyllda sprickor. Här stod vi ganska länge och spanade efter fåglar. Fiskmå, havstrut, kanadagäss, vigg, knipa och – en storlom. Lommen var en höjdpunkt för flera av deltagarna! Jag hade med mig min kikare som jag skickade runt så att alla kunde få se fåglarna på nära håll. Berättade om knipan, hur den är beroende av gamla ihåliga träd för att kunna häcka och att den hör till en av de första fåglarna som kommer tillbaka på våren, så fort isen börjar släppa.

Gick till en liten hassellund och pratade om att under värmetiden för ca 6000 år sen var det betydligt vanligare med glesa savannliknande lövskogar med hassel och andra lövträd, där jättehjortar och visenter gick runt och betade. Nu är hassellundar mer en del av kulturlandskapet och kräver hävd för att inte växa igen med gran. Några små granar illustrerade detta rätt tydligt. Hängena var fulla av rykande pollen och så hittade vi fina små hasselblommor. Berättade hur hasselns pollen flyger iväg med vinden och så landar ett av dem i en liten röd blomma och så småningom blir det en hasselnöt. Jag hade med mig lupp så att deltagarna kunde spana på blommorna i förstoring. För många var det som en ny värld som

öppnades. Som en av deltagarna sade: Han hade aldrig tänkt på att hasseln blommade förut. Och blommorna är verkligen fina!

Längre fram blommade blåsipporna i en slänt. Så otroligt fina! Nu kom kamerorna fram och vi bara stod och njöt. Visade blåsippans leverliknande blad som gett den dess latinska namn *Hepatica nobilis*. Förr trodde man att det var en indikation på att blåsippans blad skulle användas mot leversjukdomar. Pratade också om att när det är sol som nu, visar blåsippan upp sina blommor eftersom då är pollinatörerna ute och flyger, men när det regnar eller på kvällen, drar de ihop sig. När väl befruktningen skett så böjer sig blomman neråt så att fröet lättare kan falla till marken. På fröet sitter en oljedroppe som myrorna vill åt och släpar hem till stacken. På så sätt hjälper de till att sprida blåsipporna.

Framme vid Tutviksvägen växte en sälg med sina fina knoppar, ännu ett vårtecken. Berättade att sälgen blommar så tidigt är den viktig för humledrottningen som inte har så mycket annan mat att tillgå när hon vaknar efter vinterdvalan. Finns det då ett bestånd med sälg lockar det till sig humlor som sedan kan bygga upp en humlekoloni och så kan humlorna pollinera fruktträden när de blommar i maj. Alltså – det är tack vare sälgen vi får äpplen!

Så vidtog en liten ”transportsträcka” längs Tutviksvägen med endast ett par stopp för att kunna gå långsammare med flera stopp när vi väl kom in i skogen. Stannade vid Tutvikens gård, där det finns ett fint litet härbre med grästak och kom in på alla fördelar med gröna tak, inte minst ur dagvattenperspektiv, och hur Tyresö kommun tar med det i sin planering vid nyexploatering och försöker anlägga gröna tak där det är möjligt, t ex nu när Norra Centrum anläggs. Nästa stopp var Tutviksbadet, där vi gick ner till sandstranden och pratade om sjöns vattenkvalitet, övergödningen i de flesta av Tyresås sjöar och vad man göra åt det. Och att en sjöns vattenkvalitet framför allt beror på vad som sker på land, i avrinningsområdet.

Strax innan vi kom fram till Tyresta hittade vi några tussilago som blommade i ett dike. Blommorna fungerar som solfångare, det kan vara flera grader varmare i en tussilagoblomma än utanför. Så de nyvakna flugorna söker sig dit och tankar lite värme och bidrar på så sätt till pollineringen. Berättade om det gamla eller snarare det svenska namnet hästhovsört som antingen syftar på tussilagons stora hästhovsliknande blad eller hosthäva. Eftersom man förr använde tussilago mot hosta.

Så kom vi äntligen in i Tyresta naturreservat. En bäck porlade, så vi stod och lyssnade på den en stund och på fågelsången som fyllde luften. Pratade om att det här är en typ av ljud som liksom mjuklandar i våra hjärnor, de ställer inga krav eller triggar inte igång några beredskapsreaktioner. De får oss helt enkelt att må bra! Precis som tanken på att vi befann oss i kanten av stora Tyresta får mig att må bra. Pratade om hur fantastiskt det är att vi har ett så stort område skyddad ”urskog” så nära en huvudstad. Berättade också om skillnaderna mellan nationalpark och naturreservat när det gäller graden av skydd.

Vi fortsatte in i skogen till en torraka som var full av skalbaggs- och hackspettshål, som visade hur viktigt det är med döda träd för livet i skogen. Pratade om att hackspettarna är några av de djur som har det svårt i vårt moderna skogsbruk, med bristen på döda och gamla träd. Vi tittade oss också omkring och kunde konstatera att det som är typiskt för Tyresta

utöver rikedomen på gamla och döda träd och mångfalden är att det framför allt är barrskog bestående av gran och tall. Jämförde granens och tallens olika nischer, där tallen med sina djupgående rötter kan växa mycket torrare än granen som pga sina ytligare rötter är mer beroende av att det är vatten även i de övre marklagren. På en gran hängde det tagellav som vittnar om skogens rena luft och höga kvaliteter.

Fortsatte till en fin myrstack och pratade om detta imponerande samhälle med dess olika roller. Berättade också om deras husdjur bladlössen som de ”mjölkar” på honungsdagg, dvs skit! Ovanför stacken fanns en håll med husmossa som växte så snyggt ut i tydliga våningar. Insprängd bland husmossan fanns också väggmossa. Båda dessa mossor har ju använts för att täta timmerhus med. De har också liksom alen bakterier som kan fånga in luftens kväve och göra om den till gödningsämnen och på så sätt bidra till att skogen får näring. Andra mossor vi tog upp var cypressfläta och kammossa. Kammossan är knuten till lite äldre granskog. På marken låg mossklädda lågor – trots att vi bara nosade i kanten av Tyresta så är det så otroligt fint där!

I en sänka växte det revlumner, som liksom mossor sprids med sporer istället för frön. Deras sporpulver kallas nikt och användes förr vid pillertrilling och för att få pyrotekniska effekter på teatrar. Precis som lavar växer lumner rätt långsamt och är därför fridlysta. Att se ett så pass stort bestånd lumner vittnar om att skogen fått stå i fred där.

Nu började det dyka upp gamla spår av bäver. Vi gick till bäverhyddan vid Gammelström och pratade om bävern, hur det ser ut inne i hyddan, varför de fäller träd och varför de var helt utrotade av jakt 1871. Mittemot på andra sidan ån var det färskare spår, så bävern finns uppenbarligen kvar. Pratade också om det nya bäverdämnet vid Barnsjön som omnämndes i Naturmorgon i lördags.

Vid ett rikt bestånd sårläka berättade jag om dess medicinska effekter och att den funnits på varje apotek med självaktning på 1700-talet. Just för att läka sår. Dess aktiva ämne allantoin finns även i vallört och fluglarver, som också har använts och – börjat användas igen – för att skynda på sår läkningen efter operationer t ex. Sår läkan är rätt ovanlig och trivs i mullrika jordar och är ytterligare en indikator på skogens rikedom. En svartmes satte sig på en gren framför oss. Återigen kom kikaren väl till pass så att alla kunde få se den lilla fågeln.

Vid en fin björnmosseklädd stubbe pratade jag allmänt om skogen och Tyrestas kvaliteter och hur unik Tyrestaskogen tyvärr är i Sverige numera. Jämförde Tyresta med granplanteringar och kalhyggen som ju är det som dominerar våra skogsmarker idag. Och pratade om alternativ till hyggesbruk, som är betydligt skonsammare mot skogen men som ändå ger avkastning för skogsägaren.

Så gick vi över bron och fortsatte på norra sidan av Lillsjön. Nu hade vi lämnat Tyrestareservatet. Berättade att vi däremot befann oss i kanten av det blivande Barnsjö-Gammelströmsreservatet och hur bra det är att vi kommer att få ett skyddat samband från Barnsjöområdet och till Tyresta. I strandkanten växte det pors som de fick dofta på. En doft som Harry Martinsson kallade för de svenska vildkärrens lavendel.

Så tog vi oss över nästa bro till eldstaden vid Lillsjön och kom in i Tyresta igen. Här tog vi en skön paus i sällskap av hungriga gräsänder. Efter fiket gick vi till en stor en som var full med gröna och blåa bär. Bären är ju gröna första året och blåa andra, så när man skulle skörda enbären förr tog man hjälp av störrar som man slog på buskarna med och så fångades bären upp av lakan eller tygstycken eftersom barren är så taggiga att det är jobbigt att plocka bären ett och ett. Visade kikbären, som är en gallbildning orsakad av den lilla engallmyggan. Namnet kommer av att man förr använde kikbären mot kikhosta.

Efter fiket gick vi tillbaka över bron. Stannade till på bron och spanade in ett par knipor som visade upp sig alldeles nära oss i solen. Så fina! En spillkråka hördes först och sen drog den över oss. Andra fåglar vi hörde under dagen var bofink, rödhake, korp och koltrast.

En citronfjäril flög framför oss, den första för i år för många av deltagarna och en av höjdpunkterna för flera av dem! De tidiga vårfjärilarna som citronfjäril, nässelfjäril, sorgmantel och påfågelläga övervintrar som vuxna, det är därför vi ser dem så tidigt. De är ju växelvarma och behöver ”tanka sol” för att kunna flyga.

Nu hade vi kommit till Tyresö-Flaten, den djupaste sjön i Tyresås sjösystem. Berättade om sjön och att även den är övergödd och om Prästängsdammarna som anlagts för att minska belastningen från dagvattnet på sjön. Gick ut på en häll och visade bladen av kattfot som trycker längs marken. På undersidan är bladen lite gråludna för att hålla fukten bättre. Här avslutade vi guidningen och sammanfattade dagen, Utöver de höjdpunkter som redan nämnts sade deltagarna: blåsippona, våren, hela guidningen, guiden (!), mitt sätt att berätta och att de genom guidningarna stannar upp och ser saker de annars aldrig hade lagt märke till. Det är verkligen tacksamt att guida den här tiden på året, när allt börjar spira och gro. Folk blir så glada av alla vårtecken och visar det så tydligt. Den här rundan har jag bara gått i december förut, så det var jättefint att få gå den även en tidig vårdag.